

Жива Милин*

Западни универзитет у Темишвару**

Филолошки, историјски и теолошки факултет

ТЕМИШВАРСКИ СЛАВИСТА ЧЕЗАР АПРЕОТЕСЕЈ И ЊЕГОВИ РАДОВИ О РУМУНСКО-СРПСКИМ КУЛТУРНИМ ВЕЗАМА

Аутор посвећује овај рад темишварском слависти, универзитетском доценту Чезару Апреотесеју, члану-оснивачу Темишварске филијале Удружења слависта у Румунији и њеном вишегодишњем председнику. Ту су његова биографија и кратки преглед радова посвећених румунско-српским културним везама. Био је он универзитетски наставник, научни истраживач, публициста и културно-просветни радник. Сарађивао је својим радовима и чланцима у локалним и централним листовима и часописима. Нажалост, ти су радови и чланци сачувани само на пожутелим страницама периодичних публикација.

Кључне речи: допринос, истраживање, контакт, методика, образовање, везе, слависта

Темишварски слависта Чезар Апреотесеј¹, ванредни универзитетски професор, доктор филологије, рођен је 20. јануара 1922. године у румунском насељу Страње, жупанија Вранча. Између 1929. и 1942. године похађао је Основну школу у родном месту, Војну гимназију у граду Тргу Мурешу, најзад и Морнарску школу у Констанци, где је од 1942. до 1945. године студирао Поморско морнарство. У поратним годинама дипломирао је у Букурешту на следећим факултетима и институтима: Филолошки и филозофски факултет (1947), Факултет правних наука (1948) и Институт за економске науке и планирање (1948), Факултет за руски језик и књижевност на Педагошком институту „Максим Горки“ (1952). По окончању универзитетских студија, од 1952.

---

* jiva.milin@yahoo.com.

** Рад је рађен у оквиру пројекта *Истраживање културе и историје Срба у Румунији* Центра за научна истраживања и културу Срба у Румунији и при Савезу Срба у Румунији који финансира овај пројекат.

¹ О његовој библиографији види: Jiva Milin, *Slavistica universitară timșoreană (1957-2007)*. *Dicționar biobibliografic*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2007, стр. 21-24.

до 1954. године био је наставник руског језика у Средњој школи бр. 1 у Темишвару (Међуратни и данашњи Лицеј „Константин Ђаконовић Лога“), а од 1954. до 1985. године, када се пензионисао, био је универзитетски наставник на темишварском Пољопривредном институту, на којем је предавао руски језик, а тамо негде од око половине седамдесетих година и опционални курс Педагогије. Између 1957. и 1970. године предавао је руску и совјетску књижевност на руско-румунским одељењима филолошких факултета на Петогодишњем педагошком институту и Трогодишњем педагошком институту у Темишвару. Године 1970. одбранио је на Универзитету у Букурешту докторску дисертацију „Румунско-источнословенска лингвистичка прожимања (Руски елементи)“. Био је ожењен Српкињом Десанком Николић, наставницом руског језика у Српској мешовитој гимназији, касније универзитетском наставницом на Медицинском институту у Темишвару, са којом је имао двоје деце.

Чезар Апреотесеј је у темишварском универзитетском животу био познат као наставник, научни истраживач и културно-просветни радник. Био је члан-оснивач Темишварске филијале Удружења слависта у Румунији и њен вишегодишњи председник, почасни члан научног друштва *Societatea de Limba Română din Voivodina* [Друштва за румунски језик у Војводини], члан-оснивач Румунског друштва за библиофилију, председник Темишварског муниципалног комитета за културу и др. Сарађивао је у месним и националним стручним, књижевним и друштвено-политичким листовима у Румунији и Србији: „Analele Societății de Limba Română“, „Analele Universității din Timișoara. Seria Științe filologice“, „Contemporanul“, „Convorbiri literare“, „Limba și literatură“, „Нови живот“ / „Књижевни живот“, „Noesis“, „Romanoslavica“, „România literară“, „Scrisul bănățean“ / „Orizont“, „Studii și cercetări lingvistice“, „Familia“, „Forum“ и др. Теме његових студија, чланака, есеја, огледа и осврта су из румунске, руске и компаративне књижевности, лингвистике, педагогике, кибернетике и др. Писао је он чланке посвећене руским и румунским писцима А. С. Пушкину, Л. Н. Толстоју, Ф. М. Достојевском, М. Еминескуу и М. Садовјануу, расправљао је о реалности и фикцији у роману *Шума обешених* Л. Ребреануа, о искуسنости М. Шолохова у *Човековој судбини* и о лингвистичким калковима, доносио је прилоге о рационалној употреби научне терминологије и о предавању страних језика у вишој техничкој настави и др.

Први његов рад из домена румунско-српских културних и лингвистичких веза јесте *Stadiul actual al cercetării contactelor lingvistice*

româno-iugoslave în Republica Socialistă România [Садашњи стадијум проучавања румунско-српских лингвистичких прожимања у Социјалистичкој Републици Румунији] [Analele 1972-73: 65-80]. У њему су наведени чланци, студије и докторске дисертације румунских србиста од краја прве до почетка треће деценије друге половине XX века, који су проучавали српске позајмице у румунском језику, утицај српског језика на румунски, румунско-српска језичка прожимања, српске говоре у Румунији итд. Њихови су аутори: академик Емил Петровић, универзитетски наставници Мирко Живковић, Дорин Гамулеску, Виктор Веску, Берислав Берић са Универзитета и научни истраживач Миле Томић са Института за лингвистику у Букурешту, Јоан Патруц са Универзитета „Бабеш-Бољај“ и Јоан Мари и Дојна Греку из Филијале Румунске Академије у Клужу, Теодор Н. Трпча са Петогодишњег педагошког института; додао је и себе, а још је радио на Пољопривредном институту у Темишвару и др.

Посебно место у његовом научном истраживању припада радовима које је саопштавао на српско-румунским, односно румунско-српским симпозијумима одржаним између 1970. и 1982. године у Вршцу (1970), Панчеву (1972), Зрењанину (1974), Букурешту (1976, 1982) и Београду (1980), а који су касније били објављени у *Радовима симпозијума / Actele simpozionului*. О неким од њих ћемо рећи понешто у наставку овог чланка.

Ауторова истраживања у овом домену почињу радом *Observații asupra elementelor lexicale sîrbești în poezia populară română* [Примедбе у вези са српским лингвистичким елементима у румунској народној поезији] [Radovi. Actele 1971: 43-52]. Аутор је за овај рад изабрао из збирки румунских народних песама сакупљених код Румуна на западном делу Румуније и код оних у Србији стихове са румунским позајмицама из српског језика, као што су: *făsu* < срп. *насуљ*, *pesec* < срп. *несак*, *podrum* < срп. *подрум*, *sănduc* < срп. *сандук*, *rujă* < срп. *ружа*, *vracniță* < срп. *вратница*, *zănat* < срп. *занат*, *a zogoni* < срп. *гонити*, *a zăvârni* < срп. *заврнути*, *a potoni* < срп. *потонити* и др. Он није, међутим, приметио да су позајмице из новијих времена, као што су *zăstavă* < срп. *застава*, *reșenie* < срп. *решење*, *skipștina* < срп. *скупштина*, *ugovor* < срп. *уговор* и др. присутне искључиво код Румуна у српском делу Баната. Прецизирамо овде да је позајмица *vracniță* у својем румунском облику продрла и усталила се у говору Банатске Црне Горе. Можда се још требало рећи да, поред позајмице *făsu*, у румунском делу Баната се више употребљава ова позајмица у облику *păsulă*. Аутор констатује да су ове позајмице у

највећем броју именице, мање глаголи и још мање друге врсте речи. Од прилога се употребљава само турцизам *baş* < срп. *баш*. Неке позајмице су претрпеле знатне фонетске промене: *samulastră* < срп. *самораст* и *năstrecea* < срп. *несрећа*. Има случајева када се у народним песмама користе синонимни дублети: *porumbel* – *golumb*, *inel* – *burmă i dr.* Привлачи нам пажњу и партикула *god*, која се у румунском делу Баната употребљава у облицима *unge goage* „где – год“ и *cine goage* „ко – год“. Запажени су у овим народним песмама и морфемни калкови са префиксом *do*: *a (se) dovorbi* < срп. *договорити (се)*, полукалкови: *măcar се* < срп. *макар ита*, *măcar cine* < срп. *макар ко* и фразеолошки калкови: *a frige răchie* < *нећи ракију*.

„Разматрајући их са становишта њихове језичке функције – пише аутор у српском резимеу – може се закључити да српски језички елементи (укључујући и антропониме и топониме) дају румунском фолклорном стваралаштву из ареала румунско-српских лингвистичких контаката специјални регионално-дијалектални колорит“ (стр. 52)

У раду *Valențe semantico-stilistice ale elementelor sîrbești în literatura populară română* [Семантичко-стилске вредности српских лексичких елемената у румунској народној књижевности] [Radovi. Actele 1974: 79-94] темишварски слависта је наставио и проширио своја истраживања и на збирке прозе: бајке, приповетке, анегдоте, басне и др. И овакве збирке потичу из зона румунско-српских лингвистичких контаката, у којима су пронађене нове српске лексичке позајмице. Овога пута су оне анализирани са семантичког становишта. Аутор тврди да је у овом раду настојао да истакне експресивност лексичке синонимије и употребљавање деминутива. Он је приметио да су у многим случајевима српске лексичке позајмице употребљаване као дублети или серијски синоними. Тако је по аналогiji са румунском речи *porumbel* настао нови облик *golumbel*, а са речи *porumbiță* облик *golumbiță*. Стварањем синонимних дублета обогаћује се румунска лексика и повећава се експресивност језика. Да би повећао експресивност стиха, анонимни бард употребљава у њему уз румунску реч српску лексичку позајмицу: *car* – *cocie*, *inel* – *burmă*; српска лексичка позајмица му је потребна за стварање парне риме: *baş* – *naș* „кум“, *dvor* – *dor* „чежња“, *petacu* – *săracu* „сиромах“, *iunac* – *sărac*; за стварање парних рима користио је и искључиво позајмице: *divanu* < срп. *диван* – *izănbanu* < нем. *Eisenban* „воз“ и *avlie* < срп. *авлија* – *cocie* „кочија“. Има ту и изведеница од српских позајмица: *rujiță* < *руја*, *chituță* < *chită*, *sobiță* < *sobă*; има и придева изведених од српских именичких позајмица: *blăgos* < *blagă*,

năranziu < *năranza* „наранџа“. Ретко се румунски глаголи граде помоћу српских префикса *до-*, *из-*, *за-*: *a doora* „доорати“, *a izăfla* „изнаћи“, *a zăuita* „загледати“ и „заборавити“. У румунским баснама је аутор запазио следеће српске лексичке позајмице: *ala*, *bunar*, *cotăriță*, *lom*, *năranza*, *cipcă* и др.

О српским лексичким елементима у румунској народној књижевности аутор пише овако: „Ови дају посебну локалну боју, специфичну двојезичним зонама, народној књижевности на румунском језику, у условима трајних контаката са српским живљем“ (стр. 93).

Из домена румунско-српских културних веза је и следећи рад Чезара Апреотесеја, чији је наслов *Observații asupra tipăriturilor bilingve romîno-sîrbe* [Запажања о двојезичним румунско-српским штампаним књигама] [Radovi. Actele 1977: 33-45]. У њему аутор доноси своја запажања, допуњује досадашње информације, разјашњава неке недоумице о румунско-српским двојезичним штампаним књигама из XVIII века, користећи *Српску библиографију XVIII века* (Београд, 1964) Георгија Михајловића, као и друге библиографске радове настале на почетку друге половине XVIII века. Прва од ових двојезичних књига је *Întâia învățatură pentru tineri / Первое учение отроком*, штампана 1726. године у Римнику. О овој књизи аутор доноси информације којих нема у IV тому Старе румунске библиографије (*Bibliografia românească veche*) J. Бијануа и Н. Ходоша: аутор Буквара је Теофан Прокопович, Буквар се појавио у првом издању 1720. године, предговор Теофана Прокоповича је замењен *Предословијем* Мојсеја Петровића, преводилац румунске верзије могао би бити монах Штефан из манастира Говоре итд. Друга штампана књига, тројезична, јесте *Мали катихизис*, штампан у Бечу, без године. Чезар Апреотесеј тврди да је аутор *Катихизиса* Јован Рајић, а да из румунских података прозилази да је штампан 1777. године. Он прихвата претпоставку архимандрита Димитрија Руварца да је румунски превод урадио Пахомије Кнежевић, а немачки Атанасије Деметровић Секереш. Највише простора је аутор резервисао за разматрање сложених проблема двеју румунских верзија двојезичних румунско-немачких штампаних књига: *De lipsă cărticea pentru învățatoriu / Nothwendiges Handbuch für Schulmeister* и *Carte trebuincioasă pentru dascăli/ Nothwendiges Handbuch für Schulmeister*, обе штампане у Бечу, том I 1785; том II 1786 године. Споменимо само да је оваква двојезична књига српско-немачка, *Ручна књига потребная магистромъ/ Nothwendiges Handbuch für Schulmeister*, била штампана 1776. године у штампарији J. Курцбека у Бечу, а превео је с немачког Теодор Јанковић Миријевски.

„Припадајући, у извесном смислу, двома културама – пише аутор – ови штампани радови изазивају бројне проблеме филолошког и текстолошког карактера, двојезичне испреплитаности и зависности превода у односу на оригинал, питање припадности, идентификације аутора или преводиоца“ (стр. 45).

Преостало нам је да још кажемо понешто о његовом раду *Contribuția iluminiştilor bănăţeni la dezvoltarea relațiilor româno-iugoslave în domeniul învățământului* [Доприноси банатских рационалиста развоју румунско-југословенских односа у области школства] [Radovi. Anale 1982: 85-94]. У њему Чезар Апреотесеј пише о културно-васпитној делатности банатског хроничара Николаја Стојке од Хацега (1751-1833), доноси нове податке о директору српских и румунских школа у Банату Теодору Јанковићу Миријевском (1741-1814) и о његовом раду на спровођењу школске реформе на педагошким принципима аустријског педагога И. И. Фелбигера (1724-1788), расправља о румунским верзијама Фелбигерове Методике *Nothwendiges Handbuch für Schulmeister* у двојезичним румунско-немачким штампаним књигама, спомиње одржавање 1777. године, у Владичанском двору у Темишвару, првог течаја за образовање учитеља, на којем је Србима предавао *нову норму* Теодор Јанковић Миријевски, а Румунима Михаил Рошу Мартиновић (1750-1822). Што се тиче румунских верзија Фелбигерове Методике, знало се све до 1977. године само за постојање верзије *Cartea trebuincioasă pentru dascăli* (Библиотека Румунске Академије, BRV, бр. 485). Исте године је залагањем аутора овога рада била пронађена и верзија *De lipsă cărțicea pentru învățătorii* (Библиотека Онисифора Гибуа) [Apreotesei 1977: 3]. Румунски превод је са српске верзије *Ручна књига потребна магистромъ* Теодора Јанковића Миријевског, а урадили су га Николаје Стојка од Хацега и архимандрит Јован Фелдвари. У крајњем делу рада аутор пише о делатности Теодора Јанковића Миријевског у Русији, где је при крају XVIII века реформисао руско школство, састављао уџбенике, уређивао *Компаративни речник свих језика и говора* (1790-1791) и додајмо још да је 1783. године постао члан Руске академије наука. Да још само споменемо да је за заслуге у реформисању школства добио племићку титулу „од Миријева“. У текстовима на немачком језику његово име и презиме је пропраћено племићком титулом *von Mirijewo*, а у славеносрпском *от Мириево*. То је, свакако, навело овог слависту да један чланак посвећен овом педагогу-реформатору наслови *Academicianul Teodor Janković de Mirievo* [Академик Теодор Јанковић од Миријева] [„Orizont“ 1977: 7].

Наш је слависта писао много, али за живота није успео да сакупи и одабере радове бар за једну књигу, којом да остане у памћењу будућих генерација.

Литература

- Analele 1972-73: *Analele Societății de limba română*, 3-4.
„Orizont” 1977: „Orizont”, XXVIII, br. 45 (507)
Radovi. Actele 1971: *Radovi simpozijuma o srpsko (jugoslovensko)-rumunskim odnosima / Actele simpozionului dedicat relațiilor sîrbo (iugoslavo)-române (Vršač, 22-23 V 1970, Pančevo, Libertatea.*
Radovi. Actele 1974: *Radovi simpozijuma o jugoslovensko-rumunskim uzajamnostima u oblasti narodne književnosti / Actele simpozionului dedicat reciprocităților iugoslavo-române în domeniul literaturii populare (Pančevo, 28. IX-I.X 1972), Pančevo, Libertatea.*
Radovi. Actele 1977: *Radovi simpozijuma / Actele simpozionului (Zrenjanin, 9-13. X 1974), Pančevo – Zrenjanin.*
Radovi. Actele 1982: *Radovi V jugoslovensko-rumunskog simpozijuma / Actele celui de-al V-lea simpozion iugoslavo-român (Beograd, 25-29. VIII 1980), Beograd.*

Жива Ђ. Милин

ТИМИШОАРСКИЈ СЛАВИСТ ЧЕЗАР АПРЕОТЕСЕЈ И ЕГО ТРУДЫ ПОСВЯЩЕНЫ РУМЫНСКО-СЕРБСКИМ КУЛЬТУРНЫМ СВЯЗАМ

(Резюме)

В работе изображены краткая биография и труды тимшоарского слависта, университетского доцента, доктора филологии и многолетнего председателя Тимшоарского филиала Союза Славистов Румынии Чезара Апреотесея (1922-1989) посвящены исследованию румынско-сербских культурных связей. В своих трудах он писал о сербских лексических элементах в румынской народной поэзии, о двуязычных румынско-сербских печатанных книгах во второй половине XVIII века, о вкладе директора сербских и румынских школ в Банате Теодора Янковича Мириевского (1741-1814) в проведение школьной методики австрийского педагога И. И. Фельбигера (1724-1788), о содействии банатских

просветителей в укрепление румынско-сербских связей в области образования и др. Следует вспомнить и его синтез трудов румынских сербистов посвященных румынско-сербским языковым контактам.

Ключевые слова: вклад, исследование, контакт, методика, образование, связь, славист, книга, элемент.